

Visst har vi råd

En bra äldreomsorg för alla är fullt möjlig

Det behövs mera pengar och personal. Men det klarar vi utan skyhöga skatter även i framtiden, anser Marta Szebehely, expert på äldreomsorg och välfärd.

Text: Kari Molin | Bild: Lena Katarina Johansson | Från [SocialPolitik nr 3/2012](#) | [Prenumerera](#)

Det viktiga är att den offentliga omsorgen måste vara så bra att inte medelklassen skyr den. Annars får vi en farlig situation, där de som har råd köper sin hjälp och de andra får lita till sina anhöriga.

– Där är vi inte idag, men jag kan se risken, säger **Marta Szebehely**, professor i socialt arbete i Stockholm som forskat om äldreomsorg och välfärd sedan mitten av 80-talet.

Nu ligger inte domedagsprofetior för denna i grunden optimistiska forskare. Svenska äldreboenden är – trots alla skandalrapporter – ändå ganska bra, speciellt med internationella mått mätt tycker hon.

Utsikten från det lilla arbetsrummet högt upp i socialhögskolan i Stockholm är milsvid. Den kantas av

pappersbuntar som vacklar lätt på fönsterbrädan. I ett hörn står längdskidorna och väntar på nästa vinter – skida och cykla är favoritmotion.

Oredan i rummet är skenbar. Hon djupdyker med precision och hittar exakt rätt siffra i en av de rapporter hon skrivit med sin australiensiska kollega. Och hon finner raskt den sökta formuleringen från samarbetsprojektet med Kanada.

Just denna dag har hon precis avslutat ett möte med forskarkollegerna **Ann-Britt Sand** och **Petra Ulmanen** som handlar om anhörigomsorg.

De vill veta vilka erfarenheter anhöriga mellan 45 och 65 år har av att ge omsorg till äldre eller funktionshindrade. Hur påverkas arbete, ekonomi och vardagsliv, är några av deras frågor.

Cirka 80 000, kvinnor främst, hade gått ner i arbetstid eller slutat jobba för att kunna vårda anhöriga enligt uppgifter från 2002-2003.

– Det är ju färre än i andra delar av världen, vilket beror på att vi har en väl utbyggd äldreomsorg relativt sett. Men det händer även här och det ökar, säger Marta Szebehely.

Anhörigomsorgen har ökat sedan hemtjänsten skars ner under 80- och 90-talen. Under 2000-talet försvann var femte plats i äldreboenden. Då ökade visserligen hemtjänsten, men tydligen inte tillräckligt.

I slutet av 80-talet fick 40 procent av hjälpbehövande över 75 år den hjälpen av sina barn eller annan släkt. 2010 var det 65 procent, detta enligt en rapport från Kommunal.

– Allt tyder på att anhörigomsorgen fortsätter att öka, säger Marta Szebehely. Det är hjälpen från anhöriga utanför hushållet som ökar.

Men är det inte ok då att vuxna barn hjälper sina gamla föräldrar?

– Jo, om det är ett fritt val från bägge parter – att det är vad både barn och gamla vill. Under förutsättning att det inte sker för att äldreomsorgen inte finns, är för dyr eller fungerar för dåligt. Och att det inte får negativa konsekvenser för kvinnors ekonomi och relation till arbetsmarknaden.

Fast så är det sannolikt ganska sällan.

De flesta äldre vill nämligen hellre ha hjälp av hemtjänsten än av sina barn. Det gäller både hög- och lågutbildade äldre. Men högutbildade äldre köper oftare hjälp. De med lägre utbildning får oftare hjälp av sina barn – som regel av sina medelålders döttrar.

– Mitt mantra är: Vi måste sluta se äldreomsorgen som en kostnad.

Hur menar du, visst kostar den?

– Men inte enbart. Inte pratar vi om barnomsorgen som en kostnad, den är självklar för oss. Jag menar att vi måste tala om äldreomsorgen på samma sätt. Vi ser barnomsorgen som en förutsättning för att föräldrar ska kunna arbeta. Äldreomsorgen är en förutsättning för att vuxna barn ska kunna arbeta fullt ut.

– Eller rättare sagt döttrarna, tillägger hon. Det är främst de som går ner i arbetstid annars. Man kan också se att i de länder där äldreomsorgen är dåligt utbyggd är också medelålders kvinnors sysselsättningsgrad låg.

Hon befarar också att en sämre utbyggd äldreomsorg ökar risken för att vi får en mer klassuppdelad, skiktad omsorg.

– Som förr i tiden. De som har råd kommer att köpa allt mer privat hjälp. De som inte kan det får förlita sig på anhöriga som i sin tur inte kan förvärvsarbeta fullt ut. Förresten kan jag inte läsa i några politiska dokument att anhöriga ska göra mer.

Detta att försöka följa hur politiska beslut om organisation, resurser, valfrihet med mera påverkar äldre, anhöriga och personal i vardagslivet är en röd tråd i ett stort forskningsprojekt som hon leder.

Och just det synsättet gör forskandet meningsfullt, tycker hon.

Marta Szebehely är ett välkänt namn inom omsorgsforskningen inte bara i Sverige utan också internationellt. Vägen dit har varit tämligen krokig.

– Men jag uppfostrades av min farmor, så jag hade erfarenhet av äldre som kanske spelat roll, säger hon.

Martas föräldrar och hennes farmor kom till Sverige från Ungern 1949, året innan hon själv föddes.

Föräldrarna var bägge läkare och att de landade just i Sverige

berodde på att här fick de arbeta i sitt yrke. Förutsatt att de arbetade på sanatorier – det var inte så populärt bland svenska läkare.

– Vi flyttade hela min uppväxt, mycket skog har jag sett. Den största ort jag bott på innan jag kom till Stockholm efter gymnasiet var Flen.

Vuxenlivet startade med jobb på Emmaus, psykologistudier och sedan arbete på Barnbyn Skå dit hon kom 23 år gammal.

– Jag var för ung för jobbet på Skå. Där var familjer som hade jättesvåra problem och jag tyckte inte jag hade någon som helst förmåga att hjälpa dem. Vi kallades för övrigt för barfotaforskare. Jag var forskningsassistent i ett treårigt hemma-hosprojekt. Vi skulle vara medlevare, behandla klienter och dessutom utbilda socialarbetare .

Efter det – i 70-talets vänsteranda – stod hon sedan på fabriksgolv, främst i elektronikindustrin i sex-sju år.

Tills en dag då hon mötte **Rosmari Eliasson-Lappalainen**, som hon arbetat med på Skå. Marta hade då just varit barnledig med sitt andra barn och börjat fundera över att byta arbete.

– Rosmari ville ha med mig i den äldreforskning hon startat vid FoU-byrån i Stockholm. Dötråkigt, tyckte jag och sa nej först.

Men att jämföra det lågavlönade kvinnoarbetet i hemtjänsten med det hon själv haft i industrin var en vinkel som lockade.

Senare blev detta till hennes doktorsavhandling om "Vardagens organisering". Den handlar inte bara om personalen utan om mötet i omsorgen, från både de gamlas och vårdbiträdenas perspektiv.

Rosmari Eliasson och det synsätt hon hade på forskningen har betytt mycket för henne, säger Marta Szebehely.

– Hon ville inte att vi skulle komma som experter. Vi skulle ta reda på vad de närmast berörda tyckte var bra respektive dåligt. Jag följde vårdbiträdet under hennes dag. Sen intervjuade jag de gamla för sig och vårdbiträdet för sig. Därefter beskrev jag den organisation och de tidsmässiga resurser under vilket mötet ägde rum.

Detta att koppla samman vardagsverklighet och struktur har följt henne.

– Det kan man hålla på med ett helt liv, tycker jag. Att försöka sätta in vardagen i ett sammanhang och att se den ur flera perspektiv, som de gamlas och personalens.

Hon letar upp siffror från OECD och pekar på olika kurvor.

– Se här hur andelen av BNP som går till äldre och funktionshindrade och andelen medelålders kvinnor i förvärvsarbete hänger samman. Sverige ligger i topp på båda.

Enligt OECD måste alla länder, också Sverige, satsa mer pengar på äldreomsorg. Fast vi ligger relativt sett bäst till. År 2050 är Sverige bland de OECD-länder som har lägst andel 80 plussare i befolkningen. Vi har en mindre ökning framför oss av äldre än många andra länder, våra problem är mindre.

– Därför blir jag så upprörd när folk säger att vi inte har råd med äldreomsorgen framöver. För om inte vi har råd – då har ingen annan det heller.

Hon tillägger att visst behövs det mer pengar och resurser, men inte mer än samhället kan klara.

– Ett förslag – som bland annat kommer från **Bo Könberg** – är att vi borde lägga undan pengar nu så vi har en buffert när fyrtingalisterna behöver vård.

Men varför har vi då fått debatten om hur svårt det blir när allt färre ska försörja allt fler?

– Jag tror det är en genuint känd oro, säger hon. Sedan finns det också de som har ett intresse av att säga att vi inte klarar av offentlig finansiering av morgondagens äldreomsorg. Som menar att vi måste kunna köpa oss en guldkant med privata pengar. Det finns de som ser en fin marknad där. Men jag tror ändå inte de har de starkaste rösterna i debatten.

Både SKL, Sveriges kommuner och landsting, och Långtidsutredningen säger att vi klarar av att finansiera den ökning som beror på att vi blir fler äldre. Det kan bli problem lokalt, men det går. Det vi inte klarar att finansiera är de högre krav som kommer att ställas.

– Ja, och där är jag inte med, säger hon. Jag är inte alls övertygad om att fyrtingalisterna kommer att ställa så mycket högre krav.

Samtidigt ser hon oroande trender.

– Ja, mer pengar har visserligen lagts till äldreomsorgen, men resurserna hänger inte med ökningen av antalet äldre, säger hon.

Personaltätheten ser ut att ha varit densamma under 2000-talet på äldreboenden – men eftersom bara de med störst behov får plats numera har den ju minskat i praktiken.

– Jag tror på generell välfärd. Den ska vara överkomlig för dem som har låga inkomster och den ska vara så attraktiv att även medelklassen väljer den. Om de som har lite mer pengar säger nej tack, kan vi snart få en farlig situation. Vi är inte där ännu, men det står och dippar.

Därför måste vi inse att det måste komma mer resurser till äldreomsorgen, understryker hon.

– Jag kan känna mig orolig för de röster som säger att de som har råd måste kunna betala mer och få mer. Dels är det ett rättviseproblem – ska det vara pengarna som avgör vilken äldreomsorg man ska ha? Och om medelklassen väljer egna guldkantsboenden – vad händer då med de offentliga? När medelklassens vassa armbågar försvinner därifrån?

Nyligen var hon i Kanada och gjorde studiebesök på ett jättestort äldreboende med 1 100 platser.

– Av de 1 100 hade 500 vad som kallades en "personal

companion". Det vill säga familjen avlönade en person som hjälpte mamma eller pappa på boendet. Utöver den vanliga personalen alltså.

Den här följeslagaren är med den äldre på olika aktiviteter och gör annat som personalen har svårt att hinna med. De är också ett slags talesperson som ser till att personalen gör lite mer just för deras äldre. Frågan är vad det innebär för de övriga 600, som är utan följeslagare.

– Tanken att de som kan betala ska ha bättre vård är väldigt osympatisk för väldigt många i Sverige, det tror jag.

Marta Szebehely har aldrig varit rädd för att sticka ut hakan och säga vad hon tycker. Som när hon förra hösten medverkade i Konkurrensens konsekvenser – vad händer med offentlig välfärd, en rapport från SNS, Studieförbundet näringsliv och samhälle, där en av slutsatserna var att det saknas kunskap om effekterna om konkurrens i välfärdssektorn. Det gick inte att hitta vetenskapliga belägg för att ökad konkurrens lett till förbättringar.

Att den ledde till debatt är bara förnamnet. Kritiken blev nedgörande och forskningsledaren avgick – för att sedan få medhåll.

– Min tes är att kritiken var en väl orkestrerad attack från Svenskt Näringsliv, säger Marta Szebehely. Två dagar innan

rapporten trycktes publicerade de sin kritik. Några dagar senare skickades det ut ett brev till många kommunpolitiker och redaktioner där man säger att den här rapporten behöver ni inte bry er om. Många av kritikerna hade egna starka ekonomiska intressen kopplade till välfärdstjänster i privat regi, påpekar hon.

Kritikerna sköt sig själva i foten, menar Marta Szebehely.

– Sedan kom DN-artiklarna och Dokument Inifrån om Carema. Det fanns då ett stort medialt intresse för frågorna om vinst i välfärden. Även regeringen uppmärksammade att stora vinster förs ut ur landet.

Frågan om vinst som drivkraft i välfärden har till slut nått politiken, konstaterar hon.

Socialstyrelsens gjorde en jämförelse av offentligdriven kontra privatdriven äldreomsorg. Och fann inga större skillnader. De privata var lite bättre på vissa punkter och de offentligdrivna på andra. En välskriven rapport som man dock dragit fel slutsatser av, är Marta Szebehelys recension.

– Medan det finns 0,9 personal per äldre i offentligdrivna och i icke-vinstsyftande privata boenden är andelen 0,8 i de vinstsyftande bolagen. Det låter inte mycket för världen – men det är en skillnad på tolv procent, en påtaglig skillnad.

Likaså har kommunala och idéella utförare fler anställda med

adekvat yrkesutbildning och färre timanställda än de vinstsyftande.

De vinstsyftande är bättre på att göra riskbedömningar av exempelvis trycksår.

– Men kan det verkligen uppväga en lägre personaltäthet? Om man har mindre tid för omvårdnaden, ökar då inte risken för trycksår? undrar hon.

För ovanlighetens skull delas de privata upp på vinstsyftande respektive icke-vinstsyftande i den här rapporten.

– I andra länder tycker de att vi är blåögda som inte gör den skillnaden, säger hon.

Bättre kontroll, mer reglering, styrning och uppföljning av alla utförare, både privata och offentliga, i äldreomsorgen är vad politikerna talar om nu. Men risken är att en detaljstyrd omsorg blir väldigt lite flexibel.

– För den äldre kan inflytande vara sådant som: "idag skiner solen, jag vill gå ut" eller "kom och sitt en stund på sängkanten". Sådant är svårt att mäta och svårt att reglera.

Marta Szebehely hoppas få starta ett nytt stort forskningsprojekt.

– Jag vill bland annat undersöka om det finns individanpassad omsorg på äldreboenden idag och vad det är för något. Vilka

aspekter är viktiga för gamla och deras anhöriga.

Du har kritik mot valfrihetsreformer som LÖV, den lag som gör det möjligt med många utförare i äldreomsorgen. Ser du inget bra med den valfriheten?

– En fördel är att det är lättare att få en språk- och kulturanpassad hemtjänst.

Men det finns stora risker, tycker hon.

– Privat hemtjänst får erbjuda tilläggstjänster med RUT-avdrag. Det får inte den kommunala och frågan är om den då utarmas. En annan risk är att man inte får begränsa antalet utförare och då kan det bli som i Stockholm med hundra att välja mellan och där alla inte överlever.

Är det inte bra att kunna byta om man är missnöjd?

– För enskilda kan det vara så. Men det är en fara att se hemtjänsten som en tjänst som andra – om du inte är nöjd så kan du byta. Istället borde man tänka – hur ska vi göra så det blir bra för dig.

molinkari at gmail.com

lena.katarina at swipnet.se

Läs vidare

[Konkurrensens konsekvenser – vad händer med offentlig välfärd](#), Laura Hartman, Anders Anell, Eva Mörk, Jonas Vlachos, Kajsa Hanspers, Martin Lundin, Marta Szebehely, Stefan Wiklund, SNS Förlag 2011.

Denna artikel finner du i [Socialpolitik 3-2012](#)

– *Andra artiklar ur samma nummer:*

- » Vetenskap och kultur i skolan
- » [Inte vårt fel att jorden föröds, eller?](#)
- » Linus utan det stöd han har rätt till
- » [Det var en olycka, Reinfeldt! utförsäkrad och utstämplad](#)

[Beställ en prenumeration »](#)